

Theo Stevens

Sport en sportgeschiedenis in Nederland

In de historische wereld is de aandacht voor de geschiedenis van de sport relatief te verwaarlozen. Onterecht, aldus Theo Stevens. De sociologie heeft met uitdagende publicaties het pad voor de historici al geëffend. Wie neemt de uitdaging aan?

In de zomer van 1892 vond in Scheveningen de 'Internationale Sport-, Visscherij- en Paardententoonstelling' plaats. Het was een drukbezocht evenement en sportpionier Willem (Pim) Mulier wijdde er een uitgebreide beschouwing aan, die in het veelgelezen tijdschrift *Eigen Haard* werd opgenomen. Mulier toonde zich ingenomen met wat er op sportgebied werd aangeboden, al ging het hem wel aan het hart dat atletiek en cricket niet erg uit de verf waren gekomen. Jammer, vond de auteur, want juist deze takken van sport hadden een positieve invloed op de ontwikkeling van jonge mensen. Met die verzuchting richtte hij zich niet in de eerste plaats tot de elite knapen die zich op dat moment al met sport bezighielden, maar tot een veel bredere groep van aspirant-sporters. 'Atletiek, cricket en andere sporten ... zijn het, die den Jan Salie-geest uit ons Jong Holland zullen houden, hen afhouden van een vroegrijpe levensopvatting en het doelloos slijten van vrije uren bij borrels en biljartspel. Gymnastiek, atletiek, voetbal, cricket en wielrijden zijn goedkoope, gezonde inspanningen, die, mits met mate beoefend, van onze Nederlandse jeugd zullen maken een generatie van jonge mensen, kloek en zeker van oog, vast van hand, echte jongens van Jan de Witt.'

In het streven de fysieke conditie van jongeren - het ging in die tijd uitsluitend om jonge mannen - te verbeteren stond Pim Mulier natuurlijk niet alleen. Had Pierre de Coubertin, de grondvester van de moderne Olympische Spelen, sport niet aanbevolen als remedie tegen 'de leegloperij' waaraan een flink deel van de Franse jeugd zich schuldig zou maken? Dit soort geluiden had al in het begin van de eeuw ook bij onze oosterburen geklonken, vooral uit de mond van Friedrich Ludwig Jahn, 'Turnvater Jahn', die de slechte lichamelijke en zedelijke conditie van de

soldaten tijdens de Napoleontische oorlogen aan de kaak had gesteld.

De opvatting dat sport vooral nuttig is heeft ook in Nederland lange tijd de boventoon gevoerd. Leraren lichamelijke opvoeding, bijvoorbeeld, hielden niet op te fulmineren tegen de prestatiezucht in de sport, die zij als een uitwas zagen en strijdig met het ideaal van de harmonische ontwikkeling van de jonge mens. Maar ook elders in de samenleving bestond lange tijd verzet tegen het egocentrisme in de sport en tegen de verheerlijking van de prestatiemoraal. Deze afwijzing is terug te vinden in de verzuilde sportorganisaties die naast de 'algemene' ontstonden: in de protestants-christelijke, rooms-katholieke en sociaal-democratische bonden en clubs viel het accent vooral op het deelnemen en minder op het overwinnen en stonden gezamenlijk geleverde inspanningen hoger genoteerd dan individuele prestaties. In het begin van de jaren twintig omschreef de 'Winkler Prins' de sport nog in de eerste plaats als het streven naar 'ridderlijkheid, opoffering voor het algemeen belang', maar ook als een goede gelegenheid om 'tucht en karaktervorming' aan te kweken. In de jaren vijftig werd het beoefenen van sport eveneens aan jeugdvorming gekoppeld en bleef het streven erop gericht het wedstrijdelement ondergeschikt te houden aan meer ideële motieven.

Omstreeks 1900 was Nederland nog lang niet toe aan massasport. Volgens schattingen waren er destijds niet meer dan 30.000 actieve beoefenaren, die overwegend uit de bovenlaag van de samenleving afkomstig waren. Sport veronderstelt immers vrije tijd en dat was iets waar, met de lange werktijden van toen, niet veel mensen over beschikten. Gezien het overwegend lichamelijke karakter van arbeid was de animo om na het werk aan sport te doen vroeger ook niet erg groot. Verder kost sport nu eenmaal geld en ook dat was voor velen een schaars artikel. Over de sociale factoren die op de sportparticipatie van invloed zijn is, bij de huidige stand van het onderzoek, het laatste woord nog niet gesproken. Het is een complex probleem waarin niet alleen grijpbare verschijnselen als toegenomen welvaart, versnelde urbanisatie en ruimtelijke en maatschappelijke integratie een rol spelen. Ook in de mentale sfeer moet er heel wat gebeuren voordat kinderen uit de lagere groepen in de samenleving zich op sport gaan toelagen.

Hoe het ook zij, de sportbeoefening heeft in ons land sinds het begin van deze eeuw een geweldige vlucht genomen. Op grond van de beschikbare gegevens kan worden vastgesteld dat het aantal actieve beoefenaren zich thans rond de 4,5 miljoen beweegt. Voegen we daarbij degenen die

sport alleen in de recreatieve sfeer bedrijven, dan vallen de cijfers nog veel hoger uit. Daarnaast zijn er natuurlijk de passieve sportliefhebbers: de cijfers van de publieke omroepen laten zien dat getallen van boven de tien miljoen kijkers per wedstrijd tegenwoordig geen uitzondering meer zijn. Er is nog een manier om de toegenomen maatschappelijke betekenis van de sport te illustreren: uit het zogenaamde *Groene boekje* blijkt dat onze taal tegenwoordig bijna 190 samenstellingen kent waarin het woord sport voorkomt, dat wil zeggen, zes keer meer dan nog in 1954 het geval was. Nederland is 'sport-minded' geworden.

De groei van de belangstelling voor sport is in de afgelopen eeuw overigens niet gelijkmatig verlopen; hij kende een aantal versnellingen, maar er waren ook periodes van stagnatie. Tijdens de Eerste Wereldoorlog, toen tienduizenden jongemannen gedurende lange tijd gemobiliseerd waren en de verveling toesloeg omdat er maar weinig te doen viel, kwam de legerleiding op de gedachte om, ter verhoging van het moreel onder de troepen, de deelname aan sport te stimuleren. Voor velen betekende dit de eerste kennismaking met sport. De sterke aanwas bij de sportclubs in de jaren twintig, met een proportioneel groot aandeel uit de lagere milieus, is voor een groot deel hierop terug te voeren. De bezettingsjaren hebben eveneens een gunstig effect op de sportbeoefening gehad. De Duitse overheid hield zich juist op dit gebied afzijdig, terwijl de oorlogsomstandigheden ertoe leidden dat veel meer mensen afleiding gingen zoeken in het kijken naar wedstrijden.

Toch moest de echte doorbraak in de belangstelling nog komen en dat gebeurde in de jaren zestig. Telde ons land een halve eeuw geleden nog maar 800.000 wedstrijdssporters, waaronder 265.000 voetballers, nieuwe impulsen kreeg de sportdeelname doordat de overheid de maatschappelijke betekenis ervan ging inzien en daar ook de financiële consequenties aan verbond. Het eerder genoemde cijfer van 4,5 miljoen actieve sportbeoefenaren, lijkt zich de laatste jaren te stabiliseren. Wel treden er verschuivingen op in de rangorde van de verschillende sporten. Zo maakte tennis de laatste jaren een sterke groei door en zijn ook sporten als golf en squash sterk in de lift. Zwemmen en volleybal daarentegen maken wat betreft het aantal beoefenaren - niet wat de prestaties op internationaal niveau betreft - gedurende de laatste jaren een inzinking door.

Naar de deelname van vrouwen valt nog veel onderzoek te doen. Lange tijd gold sport als een typisch mannelijke activiteit en bleven verschillende takken van sport typische mannenbolwerken. In dit beeld kwam maar

langzaam verandering. Ook nu zijn vrouwen, zowel in de actieve sportbeoefening als wat de passieve beleving betreft, nog in de minderheid. In de sportverslaggeving zijn vrouwen eveneens ondervertegenwoordigd en dat geldt ook voor de bestuurs-functies. Een duidelijk voorbeeld van het

Vrouwen waren en zijn ondervertegenwoordigd in de sport. Gymnastiek deden ze in de jaren dertig al wel. Uit: Wilfred Buuren en Theo Stevens, *Sportgeschiedenis in Nederland* (Amsterdam 1998).

achterblijven van vrouwen in de sport is voetbal. Vrouwenvoetbal lijkt in Nederland maar niet van de grond te komen. Op andere gebieden zijn vrouwen weer erg succesvol, zoals in hockey en schaatsen. De Nijmeegse historica Marjet Derks heeft zich in een aantal studies al op vrouwensport gericht, maar het

zou goed zijn als er een systematische aanpak zou komen van de positie van vrouwen op sportgebied in het verleden. Drie vrouwelijke staatssecretarissen voor de sport waren hiervoor kennelijk niet voldoende.

Ook het gewijzigde karakter van de sportbeoefening zelf vraagt bijzondere aandacht. In de laatste decennia is met de toenemende betekenis van de topsport en zeker ook onder invloed van de media, het individuele element en de prestatiedrang sterker dan ooit naar voren gekomen. Verbeterde trainingsmethoden, medische begeleiding, afgestemde voeding en aangepaste leefregels hebben het niveau sterk opgevoerd. Schaduwzijden van de prestatiemoraal zijn de macht van het grote geld, de sponsoring en de bijna ongeremde commercialisering. Dit alles is natuurlijk niet aan de individuele sportman of -vrouw voorbijgegaan. Ernstige blessures en het gebruik van doping vragen hun tol en hebben van tijd tot tijd een schokeffect tot gevolg, maar een fundamenteel debat over de toelaatbaarheid van deze excessen blijft vooralsnog uit. Tenslotte vraagt ook de uitbarsting van geweld op en rond de sportvelden om een grondige aanpak, terwijl ook eens naar de rol van de media gekeken zou moeten worden. Reflectie op de

schaduwzijden van de moderne sport, zoals bijvoorbeeld in Duitsland waar 'Sportphilosophie' een vak in opkomst is, zou hier in bredere kringen moeten plaatsvinden dan thans gebeurt.

Verder dient er ook meer aandacht te komen voor het verschijnsel van opgeklopt nationalisme in de sport. Interessant is dat het niet om een recent fenomeen gaat, want sporen hiervan zijn al meer dan honderd jaar aanwezig. Twee voorbeelden ter illustratie: in 1897 vond in Rotterdam de huldiging plaats van wielrenner Mathieu Cordang, die in Londen het 24-uurs wereldrecord op de baan van de Fransman Huret scherper had gesteld. Het Rotterdams Nieuwsblad schreef toen 'het enthousiasme dat Vrijdagavond ter eere van een beroemd geworden sportsman, die den sportroem van Nederland in den vreemde zoo hoog heeft weten te houden, aan den dag is gelegd, zal moeite hebben zijn wederga in de annalen der sport te vinden.' En verder lokte de roemruchte overwinning op de Engelse voetbalmateurs in 1913, het volgende commentaar uit '... Onze hulde geldt het elftal in zijn geheel, dat als één in zijn streven vereend het machtige Albion heeft getrotseerd, zijn keurbende geslagen.' Systematisch onderzoek zou ook hier interessante resultaten kunnen opleveren.

De uitgave van dit themanummer met sport in het middelpunt, toont aan dat de belangstelling voor dit aspect van het verleden niet langer het domein is van een beperkte kring van gespecialiseerde historici. Niettemin valt de interesse in het algemeen nog tegen, zeker in vergelijking met wat er in het buitenland gaande is. Ten onrechte wordt vaak verwezen naar Huizinga's beroemde *Homo Ludens*, als blijk van vroege wetenschappelijke belangstelling in ons land. Vergeten wordt echter dat Huizinga de spelende mens op het oog had en zeker niet de moderne sportmens. Als ik het goed heb, is P.J. Bouman, hoogleraar in de economische en sociale geschiedenis aan de Groningse universiteit, een van de eerste historici geweest die in de moderne cultuurgeschiedenis van ons land voor de sport een plaats heeft ingeruimd. Mogelijk dat Boumans sociologische oriëntatie hem in die richting heeft gestuwd. Ook elders vinden wij de invloed van sociologen terug, waaronder die van de Duitser Norbert Elias met zijn theorie van de cultuuroverdracht.

Een aantal sociologen heeft zich daadwerkelijk met sporthistorisch onderzoek bezig gehouden en daarmee voor historici het pad geëffend. In de eerste plaats Cees Miermans, met zijn nog altijd actuele studie van de geschiedenis van het voetbal (1955), Ruud Stokvis' baanbrekende onderzoek *Strijd over sport* (1979) en *Sociologie van de sport* (1989). Ook het

proefschrift *Verborgen competitie* (1994) van Maarten van Bottenburg is het werk van een socioloog. Stokvis en Van Bottenburg hebben daarnaast een flink aantal historische artikelen op hun naam staan. Verder hoort ook de studie van Benjo Maso *Het zweet der goden* (1992), over de geschiedenis van het wielrennen, in dit rijtje thuis.

Onder de onderzoekers met een historische achtergrond moet Hans Dona genoemd worden, met zijn *Sport en socialisme* (1981) en vervolgens André Swijtink en zijn *In de pas*, over sport tijdens de Tweede Wereldoorlog (1992) en Peter-Jan Mol met zijn *Geschiedenis van de sport in Amsterdam* (1998). Een bijzondere plaats neemt het onderzoek van Marjet Derks in. Zij publiceert sinds enige jaren met grote regelmaat, waaronder het belangwekkende *Sportief en katholiek*, een geschiedenis van katholieke sportbeweging in Nederland, dat zij samen met Marc Budel schreef (1990).

Van grote betekenis voor de ontwikkeling van de sportgeschiedenis in ons land is het werk van de stichting *de Sportwereld*. Eind vorig jaar organiseerde zij, samen met *Historisch Platform*, het eerste Nederlandse symposium over sportgeschiedenis. De referaten van dit symposium zijn onlangs uitgegeven in een bundel onder de naam *Sportgeschiedenis in Nederland*. Verder houdt zij lezingen over uiteenlopende thema's en publiceert maandelijks een nieuwsbrief. Een ander recent initiatief betreft de invoering van het vak sportgeschiedenis binnen de afdeling geschiedenis van de Universiteit van Amsterdam. Het gaat daar vooral om de samenwerking tussen sport en samenleving in het verleden. Inmiddels hebben zich enige tientallen studenten op sportgeschiedenis toegelegd en vinden afgestudeerden een baan waarin zij hun sporthistorische kennis kunnen gebruiken. De recente ontwikkelingen overziende, kan de conclusie worden getrokken dat er in dit vakgebied in korte tijd belangrijke vorderingen zijn gemaakt. Veel zal echter afhangen van de beschikbaarheid van de nodige faciliteiten. De oprichting van een instituut voor sportgeschiedenis, in navolging van vele buitenlandse voorbeelden, zou een stap in de goede richting zijn.